

ר' עובדיה מברטנורא
לחים בין יבשים. דוקא בקלח
שלהן, כדאמרין בסיפא
ויוצאים בקלח שלהן. אבל
עליו, לחים אין, יבשים לא:
כבושים. בחומץ: שלוקים.
מבושלין יותר מדאי עד
שנמוחים: מבושלין. כדרך
בישול: ומצטרפין לכזית.
לצאת ידי חובת מרור. והוא
הדין בחמשת מיני דגן
שמצטרפין בכזית לצאת ידי
חובת מצה. ואתרווייהו קאי:
ז אין שורין את המורסן.
במים קרים וכל שכן פושרין
כדי לתת לפני התרנגולים: אבל
חולטין. ברותחין שכל זמן
שהמים רותחים אינו יכול
להחמיץ. והאידינא נהוג עלמא
איסורא אפילו בחליטה
ברותחים: לא תשרה את
המורסן. לשוף בו בשרה, מפני
שמחמיץ בשרייתו: אבל שפה
היא. מורסן על בשרה יבש אף
על גב שמים טופחים על
בשרה: לא ילעוס. לא יכוס
בשניו: ח בחרוסת. דבר שיש
בו חומץ ומים ועשוי לטבל בו
בשר: ואם נתן. לתוך החרדל
יאכל מיד. שהחרדל חד ואינו

ירקות אלה יוצאין בהן ידי חובת מרור בין כשהם
לחין בין כשהם יבשין³⁵, אבל לא כשהם
כבושין בחומץ ולא שלוקין - מבושלים יותר מדי
ולא מבושלין. ומצטרפין מיני הירקות הנ"ל אלו
עם אלו לבנות לקיום המצוה. ויוצאין ידי חובה גם
בקלח שלהן, ובדמאי, ובמעשר ראשון
שנטלה תרומתו, ובמעשר שני והקדש שנטפדו
בכל אלו יוצאים ידי חובת מרור, כמו שהתבאר
במשנה הקודמת לעניין מצה:

סרך איסור חמץ

משנה ז

אין שורין במים את המורסן - פסולת של קמח
לתרנגולים בפסח שמא יחמיץ, אבל חולטין -
מבושלים במים רותחים, שחום המים מונעו
מלהחמיץ.
האשה לא תשרה את המורסן שתוליד בידה
למרחץ להשתמש בו לניקוי בשרה, שמא יחמיץ,
אבל שפה היא את המורסן בבשרה כשהמורסן
יבש ואפילו כשבשרה לח.
לא ילעוס אדם חטין ויניח אותן על מפתו -
פצעו בפסח, מפני שהן מחמיצות על ידי הרוק
שבפיו:

משנה ח

אין נותנין את הקמח לתוך החרוסת - תערובת של רסק פירות עם חומץ
ומים או לתוך החרדל שהקמח יחמיץ מהמים שבהם. ואם נתן - יאכל מיד

ביאורים והרחבות

את חיהים" לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה, אף מצריים תחילתן רכה (שבתחילה
סעבדו את ישראל בשכר) וסופו קשה.

35. בגמרא (לט, ב) למדין בשם רב חסדא: לא שנו (שיוצאים בין בלחין בין ביבשין) אלא בקלח,
אבל בעליו - לחין אין, יבשין לא. ושואלין: והא מדקתני בסיפא "בקלח שלהן", מכלל דרישא
מדבר אפילו על העליון? ותוצו: פרושי קא מפרש: כי קתני "בין לחין בין יבשין" - אקלח (על
הקלח).

לפני שיחמיץ³⁶. וְרַבִּי מֵאִיר אֹסֵר שְׂמַא הַחֲמִיץ כּבֵר.

אֵין מְבַשְׁלִין אֶת קֶרֶבֶן הַפֶּסַח לֹא בְּמִשְׁקִין וְלֹא בְּמֵי פְרוֹת כִּי מִצּוּתוֹ דּוּקָא בְּצִלוֹ, אֲבָל סָבִין אֶת הַפֶּסַח בְּשַׁעַת צִלְיִתוֹ, וּבְשַׁעַת אֲכִילתוֹ - וּמְטַבְּלִין אוֹתוֹ בְּהֶן - בְּמִשְׁקִין וּבְמֵי פִירוֹת³⁷.

מִי תִשְׁמִישׁוּ שֵׁל נַחְתוֹם שְׁבָהֵם הוּא מִצְנֵן אֶת יָדָיו - יִשְׁפְּכוּ וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מִחְמִיץִין מֵהַבֶּצֶק שֶׁנִּדְבַק לִידֵי הַנַּחְתוֹם³⁸.

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

תַּעֲרוּבַת חֲמֵץ הָאֲסוּרָה מִדְּרַבְּנָן

מִשְׁנָה א

אֵלוֹ דְּבָרִים שְׁעוֹבְרִין עֲלֵיהֶם בְּפֶסַח מִשּׁוֹם "בֵּל יִרְאֶה" וְ"בֵּל יִמְצֵא": בְּתַח הַבְּבִלִי - תַּעֲרוּבַת מֵי חֶלֶב וּפִירוֹרֵי פֶת וּמִלַּח³⁹, וְיִשְׁכַּר הַמְּדִי הַעֲשׂוּי מִשְׁעוּרִים,

דְּאִין עוֹבְרִים עֲלֵיהֶם עַל בֵּל יִרְאֶה, מִדְּרַבְּנָן מִיָּהָא צְרִיכֵי בִיעוּר, דְּהַכִּי תֵּנֵן לְקַמְּן שִׁיאוּר יִשְׁרָף וְאֵע"ג דְּהָאוֹכֹל פְּטוּר: כּוֹתַח הַבְּבִלִי. עֲשׂוּי מִפֶּת מַעוּפֵשׁ וְחֶלֶב, וְרוּגִילִים לְטַבֵּל בּוֹ אֶת הַמֵּאֲכָל: שְׂכַר הַמְּדִי.

בִּיאורִים וְהַרְחַבּוֹת

36. בַּגְּמָרָא (מ, ב) לְמַדִּין בְּשֵׁם רַב כְּהֵנָּה, שְׂמַה שֶׁת"ק אִמַר "יֵאֲכַל מִיד" זֶה בְּנוֹתָן אֶת הַקַּמַּח לְתוֹךְ הַחֲרָדֵל, שְׁחִרְיֹפוֹת מַעֲכַבְתָּ אֶת הַחֲמִצָּה, וְיִסְפִּיק לְאוֹכְלוֹ קוֹדֵם שִׁיחְמִיץ, אֲבָל לְתוֹךְ הַחֲרוּסָת - דְּבָרֵי הַכֵּל יִשְׁרָף מִיד.

37. פִּירוּשׁ: הַתּוֹרָה מִצְוָה בְּעִנְיַן קֶרֶבֶן פֶּסַח (שְׂמוֹת יב, ט): "אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֹא וּבִשְׁל מְבוּשֵׁל בְּמִים, כִּי אִם צִלִי אִשׁ רָאשׁוֹ עַל כְּרַעְוֵי וְעַל קֶרְבוֹ". מִכָּאֵן שֶׁקֶרֶבֶן פֶּסַח מִצּוּתוֹ צִלוֹ, וְאֲסוּר לְבַשְׁלוֹ בְּמִים וְכֵן בְּשֵׂאֵר מִשְׁקִים. וּבַגְּמָרָא (מא, א) לְמַדִּין מִקַּל וְחוֹמֵר, מֵה מִים שֶׁאֵין מִפִּיגִים טַעְמוֹ אֲסוּר, שֶׁאֵר מִשְׁקִין הַמִּפִּיגִים טַעְמוֹ לֹא כֵּל שְׁכָן?!

38. גְּרִסִּין בַּגְּמָרָא (מב, א): תְּנִי חֲדָא שׁוֹפְכִין בְּמִקּוֹם מִדְּרוּן (מִי נַחְתוֹם אֵין מִשְׁתַּמֵּשִׁים בָּהֶם אֵלֹא שׁוֹפְכִים אוֹתָם בְּמִקּוֹם מִדְּרוּן), וְאֵין שׁוֹפְכִין בְּמִקּוֹם הָאֲשִׁבּוּרֵן (מִקּוֹם שֶׁהַמִּים נְקוּוּים בּוֹ). וְתֵּנִיא אִידֶךְ: שׁוֹפְכִין בְּמִקּוֹם הָאֲשִׁבּוּרֵן? לֹא קִשְׂיָא, הָא דְנִפְיִשִׁי, דְקוּו (זֶה שֶׁאֲסָרוּ בְּאֲשִׁבּוּרֵן כְּשֶׁהַמִּים מְרוּבִים וְאֵינִים נִבְלָעִים בְּמִקּוּמָן), הָא דְלֹא נִפְיִשִׁי, דְלֹא קוּו (שֶׁלֹּא נְקוּוּים אֵלֹא נִבְלָעִים).

וּמִסּוּפֵר: אִמַר רַב יְהוּדָה: אִשָּׁה לֹא תִלוֹשׁ אֵלֹא בְּמִים שֶׁלָּנוּ. דְּרִשָּׁה (בְּרַבִּים) רַב מִתְּנָה בְּפּוּנִיָּא, לְמַחַר אֵייתוֹ כּוּלֵי עֵלְמָא חֲצַבִּייהוּ וְאִתּוֹ לְגַבִּיָּה (לְמַחַרְתָּ כּוּלָם הִבִּיאוּ לוֹ אֶת כְּדֵיהֶם לְקַבֵּל מִים מִמֶּנּוּ, לְפִי שֶׁהִבִּינוּ אֶת דְּבָרָיו שְׁכוּוֹנוֹת לְמִים שֶׁיִּיכִיִּים לוֹ), וְאִמְרוּ לִיהָ הֵב לָן מִיָּא. אִמַר לְהוּ אֲנָא בְּמִיא דְּבִיתוֹ (בְּמִים שֶׁלָּנוּ בְּלִילָה בְּבֵית אִמְרָתִי).

39. גְּרִסִּין בַּגְּמָרָא (מב, א): תֵּנוּ רַבְּנָן: שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נֹאמְרִים בְּכוֹתַח הַבְּבִלִי: מִטְּמֵס אֶת הַלֶּב,

ר' עובדיה מברטנורא
שכר שהיו עושין במדי מחטים
או שעורים שרויים במים:
וחומץ האדומי. חומץ שעשוי
בארץ אדום, שנותנים שעורים
[ביין] ומשהין אותם שם כדי
שיחמיצו: וזיתום המצרי.
תלתא שערי ותלתא קורטמי
הוא כרכום מדברי ונקרא
(בערבי קרטום) ותלתא מלחא,
ועושין אותו לרפואה. עד כאן
חמץ הראוי לאכילה ע"י
תערובת. מכאן ואילך חמץ
נוקשה בעיניה: וזומן של
צבעים. מים שנותנים בהם
סובין, ומשתמשים בהם
הצבעים למלאכתן: ועמילן של
טבחין. [פת] שעושין מקמח
תבואה שלא הביאה שליש
בשולה, ומכסים בה את הקדרה
לשאוב את הזוהמא: וקולן של

וְחֻמֵץ הָאֲדוּמִי שמערבים בו שעורים, **וְזִיתוֹם**
הַמִּצְרִי - מין שֶׁכָּר העשוי גם הוא משעורים, **וְזוּמָן**
שֶׁל צִבְעִים - מים מעורבים בסובין המשמשים את
הצבעים, **וְעִמְלָן** - פת **שֶׁל טִבְחִים** שמכסים בה
את הקדירה לשאוב את הזוהמא, **וְקוֹלָן** - דבק **שֶׁל**
סוּפְרִים העשוי מקמח. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר**: אֵף
תְּכַשִּׁיטִי נָשִׁים - תמרוקי נשים שאסורים מפני
שיש בהם חמץ⁴⁰.

זֶה הַפֶּלֶל: כֹּל דָּבָר שֶׁהוּא מִמֵּין דָּגָן - חמשה
מינים: חיטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל ושיפון,
אם החמיצו **הָרִי זֶה עוֹבֵר** עליהם בבל יראה ובל
ימצא אם קיימם ברשותו **בַּפֶּסַח**⁴¹.

הָרִי אֵלּוֹ המנויים לעיל אסורים רק **בְּאֻזְהָרָה** -
בלאו, **וְאִין בְּהֵן** אם יאכלם **מִשּׁוּם** חיוב **כֶּרֶת**
משום שחלקם אינו חמץ הראוי למאכל, אלא חמץ

סופרים. עפר הרחיים מגבלין אותו במים, וסופרים מדבקים בו ניירותיהם: רבי אליעזר. מוסיף,
דאילו תנא קמא לית ליה אלא חמץ דגן גמור על ידי תערובת או חמץ נוקשה בעיניה, ור' אליעזר
מוסיף אף תכשיטי נשים שהן חמץ נוקשה על ידי תערובת סממנים אחרים. ובגמרא פריך, תכשיטי
נשים סלקא דעתך אלא אימא אף טפולי נשים, סולת שנשים טופלות ומחברות על בשרן עם
סממנין אחרים להשיר את השער או להלבין ולעדן את הבשר. ואין הלכה כר"א: **כֹּל שֶׁהוּא מִזֵּן**
דָּגָן. מחמשת המינים, ומעורבין בהן מים. דאי אין בהם מים אלא מי פירות קיימא לן דמי פירות
אין מחמיצין: הרי אלו באזוהרה. אם אכלן עובר בלאו: ואין בהם כרת. דעל חמץ גמור ענוש כרת
ואינו ענוש כרת על התערובת, אבל לוקה על אכילתו אם אכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי
אכילת פרס. אבל אם לא אכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת פרס אינו לוקה מן התורה,

ביאורים והרחבות

ומסמא את העינים, ומכחיש את הגוף. מטמטם את הלב משום נסיוני דחלבא, ומסמא את
העינים משום מילחא, ומכחיש את הגוף משום קומניתא דאומא (עיפוש הפת, שמכניסים בכוח
פירורי לחם שהחמץ).

40. בגמרא (מב, ב) שואלים: בתכשיטי נשים מה חמץ יש בהם? אלא יש לגרוס: אף **טיפול**
נשים (דברים שמורחות ומדיקות), דאמר רב יהודה אמר רב: בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא
הגיעו לשנים (שיש להן שערות כאילו הגיעו לפרקן, והן לא הגיעו לכלל שנים, ובשות על כך. רש"י),
בנות עניים טופלות אותן בסיד, בנות עשירים טופלות אותן בסולת (מעורבת עם סמנים, שזה
חמץ נוקשה), בנות מלכים בשמן המור, שנאמר: "ששה חדשים בשמן המור" (שכל אלו משירים
את השיער).

41. בגמרא (מג, א) שואלין: אם שנינו "כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח" מדוע מנו חכמים
את אלו בפרט? והשיבו: כדי שיהא רגיל בהן בשמותיהן.

נוקשה, וחלקם אינו חמץ בעין אלא תערובת חמץ⁴²:

משנה ב

בִּצֵק של חמץ שֶׁנִּשְׂאָר בְּסֻדְקֵי עֲרֵבָה - כלי גדול ללישת בצק, **אִם יֵשׁ בַּיִת בצק בְּמִקּוֹם אֶחָד**, אף אם עשוי לחזק את הכלי **חֵיב לְבַעַר** אותו לפני הפסח. **וְאִם לֹא** - שאין בו כזית במקום אחד, הרי הבצק **בָּטֵל בְּמַעוֹטוֹ**⁴³.

וְכֵן הַדִּין לְעֵינֵי הַטּוּמְאָה: אִם מִקְפִּיד עָלָיו - על הבצק שבסדקים להסירו, הרי הוא **חֹצֵץ** בפני הטומאה, ואם נגע שרץ בבצק רק הבצק נטמא, **וְאִם הוּא רוֹצֵה בְּקִיּוּמוֹ** של הבצק באותו מקום כדי לסתום את הסדק - **הָרִי הוּא נְדוּן פְּעֻרָה** עצמה, ואינו חוצץ וכל הכלי טמא⁴⁴.

בִּצֵק הַחֲרָשׁ - שלא ניכר אם החמץ אם לאו (כמו חרש, שיש לו אזניים אך אין ניכר אם שומע אם לאו) - **אִם יֵשׁ בצק אחר פְּיֻצָּא בּוֹ שֶׁהַחֲמִיץ** כלומר,

שאין איסורו חושבו, אין הדבר תלוי בשיעור אם יש בו כזית אם לאו, אלא בקפידא תליא מלתא, אם הקפיד עליו ועתיד ליטלו משם חוצץ בפני הטומאה בין יש בו כזית בין אין בו כזית ולא נחתא טומאה לעריבה, ואם לא הקפיד עליו ורוצה בקיומו אפילו יש בו כמה זיתים הרי הוא כעריבה, וכשנוגע השרץ בבצק הוא כאילו נגע בעריבה ממש: **בצק החרש**. שמכין עליו ביד ואינו משמיע קול דומה לחרש שקוראין לו ואינו משיב. פירוש אחר, בצק החרס, שהוא קשה כחרס ואינו ניכר אם החמץ: **אִם יֵשׁ כְּיוֹצָא בּוֹ שֶׁהַחֲמִיץ**. אם יש עיסה אחרת שנלוושה בשעה שזו נילושה וכבר

ר' עובדיה מברטנורא

מיהו איסורא מיהא איכא, דחמץ בפסח אוסר בתערובתו בכל שהוא: **ב בצק שבסדקי עריבה**. ועשוי לחזק שבריה וסדקיה. אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, פחות מכאן בטל במיעוט. ואם אינו עשוי לחזק אפילו פחות מכזית חייב לבער, לפי שאינו מבטלו שם ואפשר שימלך ויטלנו משם: **וכן לענין הטומאה**. אם נגע שרץ בהאי בצק בפסח שאיסורו חושבו, אם יש בו כזית חוצץ בפני הטומאה ולא הוי כעריבה ולא נחתא לה טומאה לעריבה. ובפחות מכזית, אם אינו מקפיד עליו בטל לגבי עריבה והוי כאילו נגע השרץ בעריבה עצמה והיא טמאה: **אם מקפיד עליו חוצץ**. הכי קאמר, ובשאר ימות השנה

ביאורים והרחבות

42. גרסינן בגמרא (שם): "כל מחמצת לא תאכלו" לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי, יכול יהא ענוש כרת? תלמוד לומר: "כי כל אכל חמץ ונכרתה" - על חמץ דגן גמור ענוש כרת, ועל עירובו (עובר) בלאו.

43. בגמרא (מה, א) למדין, אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו (שחייבים לבער בצק שבסדקי עריבה אם יש בו כזית במקום אחד) אלא במקום שאין עשוי לחזק (להחזיק מים, שמשמש כחלק מדופן העריבה) אבל במקום העשוי לחזק אינו חייב לבער (מפני שבמקרה כזה בטל הבצק לעריבה). מכלל (יוצא מתוך דברי שמואל) שבפחות מכזית אפילו במקום שאין עשוי לחזק - אינו חייב לבער. איכא דמתני לה אסיפא (יש שונים את דברי שמואל על הסיפא של המשנה): ואם לאו (שאינו כזית במקום אחד) בטל במיעוטו. (ועל זה) אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו (שאינו חייבים לבער חמץ שבסדקי העריבה אם אין בו כזית במקום אחד) אלא במקום העשוי לחזק, אבל מקום שאין עשוי לחזק - חייב לבער. מכלל (יוצא מתוך דברי שמואל) שבכזית אפילו במקום העשוי לחזק - חייב לבער.

44. בגמרא (מה, ב) הקשו, במה דומה דיני פסח לדיני טומאה וטהרה, בידינו פסח הכל תלוי